

РЕПРЕСІЇ

ПРОТИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ В 1939–1957 рр.

ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ*

Вступні зауваги

Головна методологічна проблема, що постає перед автором, який хотів би висвітлити окреслену в заголовку тему, – це визначення критеріїв для віднесення окремих істориків та історичних праць до тої чи іншої національної історіографії. Йдеться насамперед про істориків-українців, що проживають у Польщі, та істориків-поляків, що проживають в Україні. Адже тут виникає питання: до якої історіографії, української чи польської, слід зараховувати їхні праці? Цю проблему спробував розв'язати історик з Кракова Анджей Л. Сова, який у статті, присвяченій питанню про акцію «Вісла» в польській історіографії, зважився на те, щоб представити й праці «польських українців». «Докладно обміркувавши це питання, – аргументував він, – я дійшов переконання,

---

* Перекладено за виданням: I. Hałagida. Represje wobec duchowieństwa Kościoła greckokatolickiego na terytorium dzisiejszej Polski w latach 1939–1957 (rekonesans historiograficzny i dalsze perspektywy badań) // *Litopys – studia i materiały Ukraińskiego Towarzystwa Historycznego w Polsce* 1 (2011) 105–127.

що до польської історіографії польсько-українських відносин належать усі оригінальні (а не перекладні) праці, що були опубліковані польською мовою й відповідають формальним критеріям науковості. Адже треба пам'ятати, що польсько-українськими відносинами (в тому числі й акцією „Вісла”) займалися (або займаються) польські громадяни польської, єврейської, української та білоруської національності, і більшість із них легітимуються отриманими в польських наукових закладах науковими ступенями та званнями, що потверджують їх професіоналізм [...]. Цікаво відзначити, що сьогодні існує своєрідне польсько-українське історіографічне пограниччя, – тут я маю на увазі авторів, що публікують частину своїх оригінальних праць польською, а частину – українською мовою. Так чи так, я вважаю, що, коли йдеться про польсько-українські відносини, питання про обсяг самого поняття „польської історіографії” потребує ґрунтовнішого обговорення¹. Взагалі, це питання так і не було остаточно розв'язане й заслуговує того, щоб застановитися над ним глибше². В цій статті автор постановив узяти під увагу всю відому йому літературу (і польську, і українську, а деколи й іншу), що стосується окресленої в заголовку теми³.

Деяких пояснень потребують і обрані часові рамки (1939–1957). Нижня хронологічна межа з очевидних причин не повинна

¹ A. I. Sowa. Akcja «Wisła» w polskiej historiografii – aktualne problemy badawcze // *Akcja «Wisła»* / ред. J. Pisuliński. Rzeszów 2003, с. 12.

² Характерно, що в тому самому збірнику «Акція „Вісла”» київський історик Ігор Ільюшин у статті на тему української історіографії цього питання окреслює згаданих у Сови авторів не дуже чітким зворотом «польські дослідники українського походження» і відносить їх до української історіографії (I. Iliuszyn. Akcja «Wisła» w historiografii ukraińskiej // *Akcja «Wisła»*, с. 26–29). Першим, хто взагалі звернув увагу на це питання, був, здається, Іжегож Мотика: G. Motyka. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989 // *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku* / ред. P. Kosiewski, G. Motyka. Kraków 2000, с. 172–173.

³ Тут ми поминаємо (поза кількома винятками) публікації в пресі, що з'являлися як на еміграції, так і в Україні та Польщі. Огляд цих публікацій був би неможливий з огляду на рамки цієї статті та й перевищує наші можливості.

викликати ніяких застережень. Натомість у випадку верхньої межі можуть виникати певні сумніви. В історіографії символічною крапкою в процесі «ліквідації» Греко-Католицької Церкви в країнах, які після Другої світової війни опинилися у сфері впливу СРСР, прийнято вважати 1950 рік. Саме тоді в Пряшеві відбувся неканонічний «собор», що зліквідував греко-католицькі структури в Чехословаччині. Прообразом цього заходу став незгідний ні з канонічним правом Католицької та Православної Церкви, ні з радянським законодавством «собор», що був зорганізований 8–10 березня 1946 р. у Львові. На цьому «соборі» група греко-католицького духовенства оголосила про «добровільне» об'єднання Греко-Католицької з Руською Православною Церквою. «Собор» поклав початок хвилі репресій, що призвели до формальної ліквідації Греко-Католицької Церкви в СРСР і змусили греко-католиків піти в підпілля. Водночас це був виразний сигнал комуністичним режимам інших країн і своєрідний зразок для наслідування.

Трохи інакше було в Польщі, де після виселення української людності на територію УРСР, депортації перемиських єпископів, а тоді й акції «Вісла» залишилася група греко-католицьких священників, які більш-менш відкрито пробували обслуговувати віруючих – греко-католиків у їх рідному обряді. Дехто з цих священників уже після 1947 й навіть після 1950 р. був підданий репресіям (аж до арешту й ув'язнення). Та саме завдяки їм у 1957 р. могло відбутися неофіційне, а проте публічне – заакцептоване, зокрема, і з боку комуністичної влади – відновлення греко-католицьких богослужень⁴.

Біографії, біографічні словники, довідники

Написання біографій – з природи своєї досить невдячна галузь історіографії, бо ж тут кропітка праця дає не надто вражаючий ефект. Однак не можна недоцінювати хоча б допоміжну роль біографістики – збір відомостей про певних важливих осіб для використання іншими дослідниками. Основні дані про

⁴ Докладніше про це див. далі.

більшість греко-католицьких священнослужителів, репресованих на території сучасної Польщі в 1939–1957 рр., донедавна можна було знайти лише в довідкових працях, що їх уклав і опублікував о. Дмитро Блажейовський⁵. Однак істотна вада цих праць у тому, що вони були укладені на основі опублікованих до 1938 р. шематизмів, і коли йдеться про період, який нас цікавить, не завжди містять потрібну інформацію, а буває, повторюють хибні твердження, взяті з недостовірних джерел.

Більшої довіри заслуговують каталоги й бюлетені монаших чинів та згромаджень, опубліковані в Римі до 1989 р. Окрім характеристики актуального стану польських провінцій відповідних монаших спільнот у них можна знайти також короткі біографії або (у випадку померлих) менш чи більш докладні некрологи. Тут варто згадати насамперед «Василіянський вісник» отців-василіян⁶ і каталоги сестер-василіянок⁷ та сестер-служебниць⁸.

Спроби укласти мартиролог греко-католицького духовенства робилися на еміграції ще перед 1989 р. Зокрема, в ювілейному виданні до Тисячоліття хрещення Руси були подані прізвища священників та архиєреїв, убитих або ув'язнених у Радянському Союзі (в тому числі священнослужителів з території сучасної Польщі)⁹. А проте це зведення було укладене на підставі офіційних ватиканських видань, а тому містить багато прогалин та неточностей.

Ґрунтовнішою спробою задокументувати жертви греко-католицького духовенства на території сучасної Польщі стала

⁵ D. Blazejowskyj. *Historical Šematism of the Archeparchy of Lviv (1932–1944)*, т. 2: *Clergy and Religious Congregations*. Kyiv 2004; його ж: *Historical Šematism of the Eparchy of Peremyśl including the Apostolic Administration of Lemkivščyna (1828–1939)*. Lviv 1995; його ж: *Ukrainian Catholic Clergy in Diaspora (1751–1988)*. Rome 1988; його ж: *Київська Вселенська Церква у діаспорі (1751–1988)*. Львів 1999.

⁶ У 1964–1991 рр. з'явилося 16 чисел.

⁷ *Каталог сестер чину святого Василя Великого*. У 2-х тт. Рим 1982–1988.

⁸ *Каталог згромадження сестер-служебниць ПНДМ*. У 6-х тт. Рим 1965–1988.

⁹ *Dar Polski Białorusinom, Rosjanom i Ukraincom na Tysiąclecie ich Chrzty Świątego* / ред. К. Podlaski [властиво: В. Skaradiński]. Londyn 1990, с. 108–110.